

Hietikkoverhoilijamehiläisen (*Megachile lagopoda*) ja sen pesävieraan, isopipomehiläisen (*Coelioxys conoidea*), kartoitus kesällä 2007

Martti Raekunnas

Johdanto

Hietikkoverhoilijamehiläinen (*Megachile lagopoda*) on silmälläpidettäväksi (NT) luokiteltu mesipistiäinen, joka oli 1960-luvulle saakka yleinen maan etelä- ja keskiosissa. Tämän jälkeen 1970-luvulta vuoteen 2005 ulottuvalla ajanjaksolla lajia havaittiin ainoastaan U. Hangosta (1975), LK. Parikkalasta (1991), ES. Mäntyharjulta (1997), EK. Haminasta (2000) ja U. Porvoosta (2003). Laji käy vain mykerökukkaisten, erityisesti karhiaisten (*Carduus*), ohdakkeiden (*Cirsium*), takiaisten (*Arctium*) ja kaunokkien (*Centaurea*) syvätorvisilla kukilla. Se pesii mieluiten savimultamaahan, harvemmin hiekkaan (Söderman & Leinonen 2003).

Hietikkoverhoilijamehiläisen pesävieraana elää isopipomehiläinen (*Coelioxys conoidea*). Sekin oli aiemmin melko yleinen laji, joka alkoi taantua jo 1940-luvulla. Vuoden 1950 jälkeen tunnetaan vain kaksi löytöä: V. Särkisalo (1961) ja EH. Pälkäne (1960-luku), minkä vuoksi laji on luokiteltu erittäin uhanalaiseksi (CR) (Rassi ym. 2001). Vuonna 2006 isopipomehiläisiä löytyi yllättäen kolmesta paikasta: ES. Lappeenrannan Hovinpellosta (9.7. M. Raekunnas), LK. Rautjärven Simpeleeltä (13.7. M. Raekunnas) sekä EK. Virolahden Hellästä (13.7. R. Leinonen). Näiden havaintojen innoittamana pistiäistyöryhmä päätti kartoittaa lajin esiintymisen Kaakkois-Suomessa.

Aineisto ja menetelmät

Kartoitusta varten sain kummankin lajin havaintotiedot Guy Södermanin tietokannasta. Niiden perusteella valitsin havaintopaikat, jotka kuvataan tarkemmin tulosten yhteydessä. Molemmat lajit lentävät loppukesällä, hietikkomehiläisen lentoaika osuu välille 24.6. – 22.9. ja isopipomehiläisen 29.6. – 31.8. Kartoitusretket ajoitettiin pääasiassa lentoajan alkupuolelle. Kussakin havaintopaikassa viivytettiin noin kaksi tuntia, ja näytteitä otettiin haavilla.

Suoritetut kartoitukset 2007:

1. Itä-Suomen kiertue:

- 1.7. Luumäki Päivärinne – Lappeenranta Hovinpelto – Joutsenon Anola ja Jänhiälä.
- 2.7. Imatra Mellonmäki – Rautjärvi Simpele – Parikkala kirkkoketo – Saari Akonpohja.
- 3.7. Imatra Immolan lentokenttä – Ruokolahti Huhtanen – Rautjärven Miettälä, Laikko ja Simpele, yhdessä Juho Paukkusen kanssa.
- 4.7. Kontiolahti Lehmonsärkkä – Liperin Kaatamo, Ylämylly ja Viinijärvi.
- 5.7. Parikkala Oronmylly – Rautjärvi Simpele – Luumäki Taavetti.

2. Kahden päivän retki Kaakkois-Suomeen:

10.7. Hamina vallit – Virolahti Hellä.

11.7. Lappeenranta Hovinpelto – Taipalsaari urheilukenttä – Imatra Mellonmäki.

3. Päiväretki Porvoon seudulle:

13.7. Porvoo Linnanmäki.

4. Päiväretki Särkisaloon

16.7. Särkisalo Förby ja Kirkonkylä – Pertteli.

5. Kahden päivän retki Itä-Suomeen:

17.7. Luumäki Taavetti – Rautjärvi Simpele.

18.7. Parikkalan Särkisalmi, Koitsanlahden hovi ja Seppälänmäki – Rautjärvi Miettälä.

6. Kahden päivän retki Itä-Suomeen:

11.8. Joutseno Anola.

12.8. Kontiolahti Lehmonsärkkä – Liperi Ylämylly.

7. Päiväretki Hankoon:

21.8. Hanko Tvärminneby ja Täktom.

Lisäksi tein paikallisretkiä Hämeenlinnan seudulla, mm. Hattulan Parolan harjualueen paahdealueille.

Tulokset

Havainnot kartoitettavista lajeista on koottu taulukkoon 1. Siihen on liitetty myös muiden tekemät havainnot vuosilta 2006 ja 2007. Hietikkoverhoilijamehiläisiä löytyi kahdeksalta eri paikkakunnalta, ja niitä talletettiin kaikkiaan 42 yksilöä. Isopipomehiläisiä tavattiin viideltä paikkakunnalta ja talletettiin 24 yksilöä. Löytöjen määrä oli yllättävän suuri.

Taulukko 1. Hietikkoverhoilijamehiläisen (Megachile lagopoda) ja isopipomehiläisen (Coelioxys conoidea) havainnot Suomessa 2006–2007.

Löytöpaikat ja -ajat	<i>Megachile lagopoda</i>			<i>Coelioxys conoidea</i>		
	k	n	yht.	k	n	yht.
<u>ES. Lappeenranta Hovinpelto</u>						
11.07.2006	-	-	-	-	1	1
01.07.2007	1	-	1	-	-	-
11.07.2007	-	-	-	1	2	3
<u>EK. Hamina vallit</u>						
10.07.2007	10	3	13	5	-	5
03.07.2007 (M. Nieminen)	1	-	1	-	-	-
10.08.2007 (M. Nieminen)	1	1	2	-	-	-

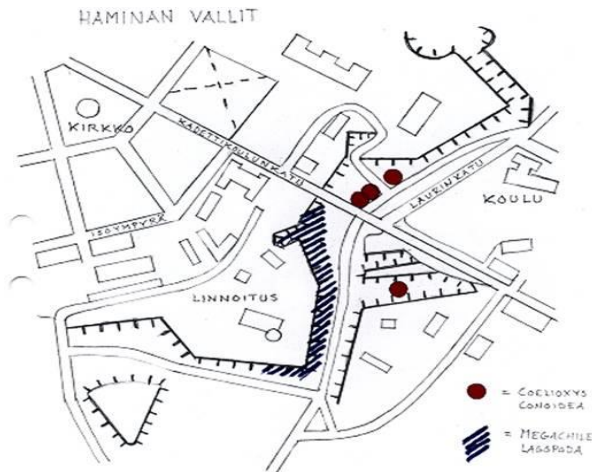
<u>EK. Hamina Meltti</u>						
04.07.2006 (M. Nieminen)	-	1	1	-	-	-
<u>EK. Virolahti Hellä</u>						
13.07.2006 (R. Leinonen)	-	-	-	1	-	1
10.07.2007	2	1	3	5	3	8
<u>ES. Imatra Mellonmäki</u>						
11.07.2007	-	1	1	-	-	-
<u>U. Porvoo Linnanmäki</u>						
12.07.2006 (J. Paukkunen)	2	-	2	-	-	-
17.07.2006 (J. Paukkunen)	3	2	5	-	-	-
13.07.2007	4	1	5	-	-	-
<u>ES. Luumäki Taavetti</u>						
28.07.2006 (J. Paukkunen)	1	-	1	-	-	-
17.07.2007	3	1	4	2	3	5
<u>LK: Rautjärvi Simpele</u>						
13.07.2006	-	-	-	-	1	1
17.07.2007	2	-	2	-	-	-
<u>LK. Parikkala Seppälänmäki</u>						
18.07.2007	-	1	1	-	-	-
Yhteensä	30	12	42	14	10	24

Havainnot löytöpaikoittain:

EK. Hamina vallit (6717:511)

Hietikkoverhoilijamehiläisen elinvoimaisin populaatio elää edelleen Haminan valleilla (kuva 1), joka on suljettua varuskunta-aluetta. Liikkuminen alueella vaatii luvan. Alueen eteläreunassa on lämpimiä, rauhallisia paahderinteitä, missä on paljon lajille sopivia pesäpaikkoja. Vallien rinteet on suureksi osaksi kivetty. Vallien laella ja osin myös väleissä ojanpenkoilla on mineraalimaata näkyvissä. Vallien maa-aines on hienojakoisempaa kuin lajin muilla löytöpaikoilla. Vallien päälliset niitetään kesällä, mikä pitää kasvipeitteen sopivan matalana. Vallien väleissä kasvaa runsaasti kyläkarhiaista. Tallettamieni 13 yksilön lisäksi näin kukilla arviolta noin 60 muuta hietikkoverhoilijaa. Vallien välissä kulkevan tien varrella on vajaan metrin syvyinen oja. Sen penkalta tallensin neljä isopipomehiläiskoirasta. Yhden nappasin keltasauramon kukalta. Valleilla elää runsaasti myös muita myrkkypistiäisiä. Löysin mm. kaksi

Ectemnius sexcinctus -naarasta (Crabronidae). Laji on Etelä-Karjalan maakunnalle (EK) uusi.

Kuva 1. Piirroskuva kartoituslajien löytöpaikoista Haminassa.

EK. Virolahti Hellä (6719:542)

Hietikkoverhoilijamehiläisen esiintymä sijaitsee soratien penkereellä Hämeenkyllän leirintäalueen kohdalla (kuva 2). Paikka tunnetaan ennestään hyvänä keräilykohteena. Tienvarrella on noin kymmenen metriä leveä ja noin 50 metriä pitkä karkeasorainen, länteen viettävä tieleikkaus, jossa on vain niukasti kasvillisuutta. Myöskään mesikukkapaikkoja ei ole aivan rinteän lähistöllä. Silti penkereellä kävi iltapäivällä melkoinen hyönteiskuhina. Ilmeisesti alue on otollinen juuri pesintäpaikkana. Tallensin varsin suppealta alueelta kolme hietikkoverhoilijaa ja kahdeksan isopipoa. Kummankin lajin tilanne näyttää tällä asuinpaikalla hyvältä.

Kuva 2. Hellän tienpenger Virolahdella (kuva: Reima Leinonen 2002).

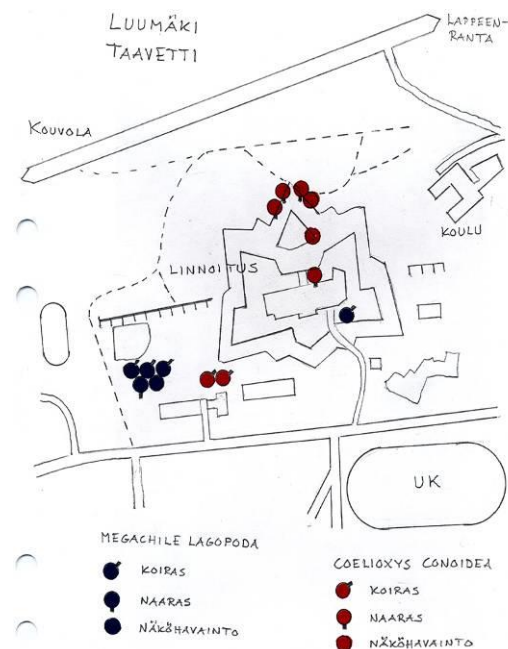
ES. Lappeenranta Hovinpelto (6774:569)

Tutkimuspaikka sijaitsee Saimaan kanavan ylittävän rautatien penkassa. Etelään viettävä paahteinen radanvarsi on nykyisin suureksi osaksi puiden ja pensaiden varjostama. Aivan kanavan varteen on jäänyt noin 30 metriä korkea ja noin 20 metriä leveä, kaakkoon suuntautuva aurinkoinen pengker, joka on alaosastaan ruohokasvien peitossa. Maa-aines on aika hienojakoista ja herkkää eroosiolle. Alaosan mesikasveja ovat keltanot (*Hieracium*), virnat (*Vicia*) ja maitohorsma (*Epilobium angustifolium*). Olen tallentanut alueelta yhden hietikkoverhoilijakoiraan ja neljä isopipoa, yhden jo vuonna 2006. Potentiaalista hietikkoverhoilijan pesimäaluetta on runsaasti, joten pidän kummankin lajin osalta tilannetta hyvänä. Ratapenkereen puustoa voisi harventaa, jolloin paahteisuus lisääntyisi.

ES. Luumäki Taavetti (6757:530)

Taavetin linnoitusalueella on samantyyppisiä aurinkoisia valleja kuin Haminassa. Maaperä on multamaata. Vallien harjalla ja väleissä on kohtalaisesti mesikasveja, mm. ruusuruohoa (*Knautia arvensis*). Linnoitusalueen kasvillisuus oli juuri niitetty, mikä vaikutti hyönteisten liikkeisiin. Löysin kuitenkin linnoituksen länsipuolelta pienen kyläkarhiaiskasvuston, jossa kävi hietikkoverhoilijoita. Tallensin alueelta naaraan ja kolme koirasta, ja lisäksi näin kaksi koirasta ja naaraan.

Isopipomehiläisnaaraat löysin linnoitusalueen pohjoisreunalta mäntyjen varjostamalta vallialueelta. Koiraat sain ruusuruohon kukilta alueen lounais-kulmasta. Tallennettujen yksilöiden lisäksi näin vielä kaksi isopipoa (kuva 3). Kummankin kartoituslajin osalta tilanne Taavetissa näyttää vakaalta.

Kuva 3. Piirroskuva kartoituslajien löytöpaikoista Luumäen Taavetissa.

ES. Imatra Mellonmäki (6784:594)

Kävin tarkistamassa Imatralla ympäristöstään selvästi erottuvan Mellonmäen alueen. Mäki toimii talvisin laskettelurinteinä, joten se on pohjoisrinteeltään puuton. Aurinkoinen etelärinne on tiheän pensaikon vallassa. Niittykasvillisuutta ja monenlaisia kukkakasveja on runsaasti. Mineraalimaata on näkyvissä pieninä laikkuna mäen yläosassa sekä parhaiten hyppyrimäen alastulorinteessä. Alastulorinteiden sivureunassa on noin kolme metriä korkea, länteen viettävä, savinen ja osin hiekkainen pengker, jossa

liikkui mukavasti myrkkypistiäisiä. Alastulorinteen lopussa on hienoa niittykasvillisuutta. Sain kiinni lennosta yhden hietikkoverhoilijanaaraan. Lentoääni paljasti lajin. Potentiaalinen paikka kartoituslajeille.

U. Porvoo Linnanmäki (6699:425)

Linnanmäki on ennestään tunnettu hietikkoverhoilijamehiläisen elinpaikkana. Sen jyrkkä ja korkea paahteinen etelärinne on karkeata soraa, jossa kasvaa harvakseltaan ruohokasveja. Alatasanne on hienoa ketoniittyä, missä kasvaa laikkuina mm. ketokaunokkia (*Centaurea scabiosa*). Sen kukilta tallensin muutaman koiraan ja näin yhden naaraan. Kaksi muuta naarasta näin pesimäpuuhissa sorarinteillä, toisen rinteen alaosassa ja toisen noin 50 m ylempänä (kuva 4). Ahkerasta etsimisestä huolimatta on löytänyt yhtään isopipomehiläistä, vaikka alue näyttää sille erittäin potentiaaliselta. Hietikkoverhoilijamehiläisen populaatio on vakaa.

Kuva 4. Linnanmäen rinne (kuva: Hasse Hyvärinen 2006).

LK. Rautjärvi Simpele (6815:625 urheilukenttä ja 6816:624 Konkanmäen täyttömaa-alue)

Löysin vuonna 2006 Simpeleen urheilukentän reunasta tien sorapenkereeltä yhden isopipomehiläisnaaraan. Sen isäntälajille sopivaa, muutaman metrin levyistä loivaa pengertä on tien kummallakin puolella. Monesta käyntikerrasta huolimatta kumpaakaan kartoituslajia en alueelta löytänyt 2007. Noin puolen kilometrin päässä edellisestä on Konkanmäen alue, jota paikallinen teollisuus käyttää maankaatopaikkanaan. Mäen pohjoisrinne toimii talvisin laskettelurinteenä, ja on kauttaaltaan nokkosten peitossa. Mäen etelärinne on usean hehtaarin kokoinen, ja sitä peittää upea niitty- ja ruderaattikasvillisuus. Aivan rinteen yläosassa on mineraalimaata näkyvissä, ja se on hietikkoverhoilijan potentiaalista pesimäaluetta. Sain haavittua kyläkarhiaisen kukinnoilta kaksi koirasta. Taas lentoääni paljasti lajin. Simpeleellä on tavattu molempia kartoituslajeja, mutta hyvää esiintymää ei ole vielä löydetty.

LK. Parikkala Seppälänmäki (6820:631)

Parikkalan aseman rataleikkaus oli vuosikymmeniä erinomainen mesipistiäispaikka, josta on löydetty lukuisia, nykyisin harvinaistuneita lajeja, mm. hietikkoverhoilijamehiläistä.

Penger on nykyisin täysin metsittynyt. Parikkalan alueella on kuitenkin paljon paahteisia rinteitä ja tieleikkauksia, joissa nämä lajit voisivat vielä elää. Eräs näistä on Seppälänmäen tieleikkaus, joka on noin sata metriä pitkä ja 2–10 metriä korkea länteen viettävä rinne. Se on paikoin pensaiden varjostama, mutta karkeaa soramaata on kohtalaisesti näkyvillä. Löysin rinteeltä hietikkomehiläisnaaraan pesäkololtaan. Isopipomehiläisiä en tavannut. Paikka on potentiaalinen kummallekin lajille, ja se voisi parantua pensaikkaa raivaamalla. Myös Parikkalan aseman rataleikkauksen puuston harvennusta tai poistoa voisi lähteä ajamaan.

Huomioita lajien käyttäytymisestä

Hietikkoverhoilijamehiläinen on helppo havaita paitsi ison koon, myös kuuluvan lentoäänien perusteella. Laji on nopea ja voimakas lentäjä, jonka saa parhaiten haaviin kukilta tai pesäpaikoiltaan. Kyläkarhiainen (*Carduus crispus*) näyttää olevan lajin mieluisin ravintokasvi. Löysin monta kertaa lajin uusilta paikoilta tutkimalla juuri kyläkarhiaisia. Porvoon Linnanmäellä laji kävi runsaana kasvaneen ketokaunokin (*Centaurea scabiosa*) kukilla. Naaras kerää siitepölyä kukilta pitämällä takaruumiinsa pystyssä ja pölyttämällä jaloillaan siitepölyä vatsaharjaansa.

Löytämäni pesäpaikat olivat lämpimillä, etelään, länteen tai kaakkoon viettävillä rinteillä tai tienpenkoilla, karkeassa mullansekaisessa soramaassa. Yhtään pesää en havainnut tasamaalla. Naaras lähestyy pesäänsä suoraviivaisesti ja livahtaa nopeasti tuttuun pesäaukkoonsa. Naaras viipyy pesässään muutamia minuutteja.

Isopipomehiläisen naaraat löytyvät useimmiten isäntälajin pesärinteiltä. Ne lentävät rauhallisesti mutkitellen maanpinnan lähellä ja tutkivat pesäaukkoja. Myös koiraat liikkuvat samoilla paikoilla naaraita etsimässä. Koiraat näyttävät käyvän myös kukilla. Tallensin kaksi koirasta ruusuruohon (*Knautia arvensis*) ja yhden keltasauramon (*Anthemis tinctoria*) kukinnolta.

Samoilla rinteillä kartoituslajien kanssa pesivät myös harvinaiset housumehiläiset (*Dasypoda hirtipes*) sekä mehiläishukat (*Philanthus triangulum*).

Johtopäätökset

Hietikkoverhoilijamehiläinen (*Megachile lagopoda*)

Vuoden 2007 kartoituksessa löytyi kahdeksan hietikkoverhoilijamehiläisen esiintymää kaakkoisesta Suomesta. Lajia esiintyy Porvoon ja Parikkalan välillä neljän luonnontieteellisen maakunnan alueella. Elinvoimaisimmat populaatiot elävät Porvoossa, Haminassa, Virolahdella, Luumäellä ja Lappeenrannassa. Imatralla ja Simpeleellä havaittiin yksittäisiä yksilöitä, Parikkalassa myös pesivänä. Sen sijaan Hämeenlinnan seudun vanhoilta esiintymispaikoilta lajia ei tavattu, ei myöskään Särkisalosta eikä Hangosta sinne tehdyillä yksittäisillä retkillä. Pohjois-Karjalasta lajia ei ole koskaan saatu.

Lajin tilanne on selvästi parempi kuin mitä viimeaikaisten havaintojen perusteella olisi voinut olettaa. Viidessä populaatiossa elää pesävieras, mikä vahvistaa tämän isäntälajin kannan vakautta. Hietikkoverhoilijan esiintymien määrä vastaa uhanalaisuusluokkaa vaarantunut (NT), joka säilynee ennallaan. Kaikki elinpaikat ovat verrattain suppeita paahteisia alueita. Haminan, Luumäen ja Porvoon populaatiot näyttävät turvatuilta. Lappeenrannassa ja Parikkalassa umpeenkasvun vaaraa voitaisiin vähentää puita ja pensaita raivaamalla.

Isopipomehiläinen (*Coelioxys conoidea*)

Isopipomehiläisen kohtalo liittyy tiiviisti sen isäntälajiin. Esiintymien määrä on noussut parissa vuodessa nollasta viiteen eli laji on selvästi elpynyt isäntänsä vahvistumisen myötä. Hietikkoverhoilijamehiläisen vahvimilla alueilla eli Haminassa, Virolahdella, Luumäellä ja Lappeenrannassa asuu elinvoimainen isopipomehiläisen kanta. Simpeleeltä ei löytynyt uusia yksilöitä 2007. Ehkä Simpeleen seutu kuten myös Porvoo, Imatra ja Parikkala ovat vielä isäntälajin esiintymisen reuna-alueita, missä pesävieras ei ole saanut pysyvää jalansijaa. Tulosten perusteella jää harkittavaksi, vieläkö isopipomehiläinen kuuluu äärimmäisen uhanalaisiin (CR) lajeihin vai voitaisiinko se siirtää luokkaan erittäin uhanalaiset (EN).

Kokonaisuudessaan kahden toisiinsa liittyvän lajin kartoitus oli erittäin mielekästä. Intensiivinen lajikohtainen pyynti tuottaa enemmän tuloksia kuin passiiviset pyydykset.

Kirjallisuus

Rassi, P., Alanen, A., Kanerva, T. & Mannerkoski, I. (toim.) 2001: Suomen lajien uhanalaisuus 2000. Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus. Helsinki.

Söderman, G. & Leinonen, R. 2003: Suomen mesipistiäiset ja niiden uhanalaisuus. – Tremex Press Oy, Helsinki. 420 s.

Kiitokset ACU-ryhmälle kartoitusaiheesta, Guy Södermanille vanhoista löytöpaikkatiedoista ja etenkin Juho Paukkuselle käsikirjoituksen tarkistamisesta, retkikohdetiedoista, havaintojen täydentämisestä sekä yösjän järjestämisestä ja mukavasta retkeilystä yhdessä.